

Отримано: 11.06.2019 р.

Прорецензовано: 27.06.2019 р.

Прийнято до друку: 10.07.2019 р.

email: melnyk.tnim@gmail.com

trofymovych@hotmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2019-28-56-67

Мельник О., Трофимович В. М.П. Ковальський як організатор наукових заходів та установ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 28. С. 56–67.

УДК 93(477)+929 «Ковальський»

**Олександр Мельник,
Володимир Трофимович****М.П. КОВАЛЬСЬКИЙ
ЯК ОРГАНІЗАТОР НАУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА УСТАНОВ**

У статті проаналізована 40-річна науково-організаційна діяльність М.П. Ковальського. Простежена його безпосередня участь в організації та проведенні різнорівневих дослідницьких форумів: з етнографії – у Львові; історіографії та джерелознавства – у Дніпропетровську; острогознавчих, грушевськознавчих та інших – в Острозі. Звернена увага на вирішення ученим питань, пов'язаних із редагуванням і випуском наукових збірників. З'ясовано внесок М.П. Ковальського у створення та спрямування діяльності структурних підрозділів наукових установ.

Ключові слова: М.П. Ковальський, організація, наукова конференція, науковий збірник, наукова установа.

Oleksandr Melnyk, Volodymyr Trofymovych**M.P. KOVALSKYI AS AN ORGANIZER
OF SCIENTIFIC EVENTS AND INSTITUTIONS**

The article represents the 40-year-old scientific and organizational activity of M.P. Kovalskyi. It was highlighted his direct involvement in organizing and conducting multi-level research forums: on ethnography in Lviv; historiography and source criticism – in Dnipropetrovsk; ostrohoznavstvo, hrushevskoznavstvo, and others – in Ostroh. The intensity of this trend was most prominent in the mid-1980s. When, on his initiative and direct participation, two all-union conferences were held on topical issues of source criticism, historiography and auxiliary sciences of history. The attention was paid to solving problems related to the editing and issue of scientific publications. Moreover, in the article was determined the contribution of M.P. Kovalskyi in creation and regulation of the activity of structural units of scientific institutions.

It was proved that in the late 1980s the historian was involved in the process of revival of archeographical work in Ukraine. He was standing at the origins of the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, helped to establish and headed the Dnipropetrovsk branch of this scientific institution in 1991 – 1992. We know that from the mid-1990s Kovalskyi's efforts were aimed at transforming Ostroh iat the centre of development of historical science in the Volhynia lands. The result was the establishment some branches of authoritative institutions – the department of the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, the center of the Ukrainian Historical Society. Due to his active participation, local studies conferences such «Ostroh on the threshold of the 900th anniversary» were held. Also the idea of the revival of «Volyn Athens» in Ostroh was implemented. For years spent at the National University of Ostroh Academy, a historian directed work on important projects, in particular the encyclopedic publication «Ostroh Academy XVI – XVII cent.», «Ostroh educators of the XVI – XX cent.» etc.

Keywords: M.P. Kovalskyi, organization, a scientific conference, a scientific publications, a scientific institution.

Організація та координація діяльності наукової джерелознавчої школи були важливим, але далеко не єдиним спрямуванням науково-організаційної активності М. Ковальського. Серед інших можна виділити принаймні ще три основні напрями, до яких протягом життя він докладав чималих зусиль: редагування і випуск збірників наукових статей, заснування та спрямування діяльності науково-дослідницьких товариств або їх філій, організація та проведення наукових конференцій. Якщо розглядати ці напрями активності вченого у хронологічній послідовності, то перші практичні кроки можна прослідкувати з роботи в Українському державному музеї етнографії та художнього про-

мислу (УДМЕХП), де на початку 1960-х рр. він завідував відділом етнографії й долучався до проведення наукових заходів.

Цікавою формою науково-організаційної й водночас популяризаторської роботи УДМЕХП було проведення щорічних конференцій і виставок з виїздами у міста або села Львівської і сусідніх областей. За 1950 – 1959 рр. музей організував дев'ять виїзних конференцій-виставок у таких центрах народних промислів, як Станіслав (сучасний Івано-Франківськ), Глиняни (1950 р.), Миколаїв (1951 р.), Холодновідка (1958 р.), Косів (1959 р.) та ін. Для учасників читалися доповіді про українські художні тканини, використання елементів крою та вишивок народного одягу в тодішньому одязі. Ці перші конференції отримали схвалення громадськості, надавали практичну допомогу на місцях, що дало імпульси для активізації роботи над подібними заходами [34, с. 141 – 142].

У 1960-1962 рр. відбулися чотири конференції: у Бориславі, Сокалі, Дрогобичі і Червонограді [5, арк. 9 – 10]. Пізніше разом із В. Васьківим М. Ковальський напише статтю «Виїзні наукові конференції», в якій передасть і власний досвід участі й організації цих заходів. Автори відзначали, що з 1960 р. останні стали плановими і розраховувалися на широку аудиторію. Організовувалися вони в тих місцях, де науковці музею тривалий час проводили польові етнографічні дослідження.

Одночасно з конференціями оформлювалися виставки кращих зразків українського народного мистецтва, побутових предметів, виробів художніх промислів (різьба по дереву, кераміка, фаянс, порцеляна, скло, вишивка, одяг, килими тощо). Експонати на них відбиралися таким чином, що, крім загальноукраїнських, були представлені і місцеві зразки. Практика одночасної організації конференції та виставки цілком давала можливість унаочнити, ілюструвати доповіді, викликати інтерес і зацікавленість учасників до красивого в побуті, сприяла пропаганді надбань народної культури.

Про рівень організації конференцій свідчить те, що до кожної з них друкувалися художньо оформлені запрошення та програми, інформація заздалегідь публікувалася на сторінках районної, міської та обласної преси.

Велике значення для успішного їх проведення мало широке залучення громадськості, представників різних установ, шкіл, технікумів. Зокрема, крім працівників музею, з доповідями виступали вчителі, лікарі тощо.

До участі в роботі конференцій та виставок запрошувалися також співробітники Проектно-конструкторського інституту легкої промисловості Львівського раднаргоспу. Вони читали лекції з питань естетики, супроводжуючи їх демонструванням численних зразків нового одягу, спроектованого інститутом (святкового, домашнього, робочого). В моделях творчо передавалися елементи народного одягу, вишивки із збірок музею. А на закінчення влаштовувалися концерти художньої самодіяльності, демонструвалися кінофільми [34, с. 141].

Участь в організації і проведенні конференцій брали майже всі працівники відділу етнографії. З 1960 р. до цієї роботи долучився молодший науковий співробітник Микола Ковальський, того року отримавши перший досвід на бориславській конференції. Уже з березня він був уведений до групи доповідачів [2, арк.42]. Разом з Д. Фіголем та У. Рудницькою (художницею відділу) відповідав за підготовку виїзної виставки, яку розмістили у двох кімнатах місцевого Будинку культури. Загалом М. Ковальський оцінював цю конференцію-виставку як таку, що була проведена на високому організаційному і науковому рівні. Останнє, на його думку, забезпечене попередньою апробацією доповідей на засіданнях у музеї, чому він пізніше приділяв особливу увагу. Також він підняв питання фонозаписів, зробив спробу вперше записати на фоноплівку виступи доповідачів [3, арк. 17 – 17зв., 23 – 23зв.].

Отриманий досвід знадобився, коли Микола Павлович, очоливши відділ етнографії, керував підготовкою виїзних конференцій в Сокалі та Червонограді [1, арк. 11]. Для цієї роботи він залучив працівників відділу. Під час підготовки до сокальської конференції (серпень-вересень 1961 р.) за її організацію на місці відповідала В. Маланчук (вона неодноразово проводила в Сокальському районі етнографічні дослідження, тому знала місцеві умови), оформленням виставки займався Д. Фіголь, а С. Сидорович і К. Матейко мали залучити експонати з Сокальщини. М. Ковальський теж безпосередньо виконував частину організаційних обов'язків, зокрема, був призначений відповідальним за якість і редагування доповідей [3, арк. 75 – 76], які, крім нього, готували В. Маланчук, В. Васьків, Д. Фіголь, К. Матейко, Н. Здоровега. Ґрунтовно підготовлена виїзна конференція в Сокалі (1-2 жовтня) мала значний резонанс [6, арк. 3].

На початку 1960-х рр. одним із найпотужніших науково-практичних форумів за тривалістю та кількістю доповідачів був десятий, що відбувся 23-25 вересня 1962 р. у м. Червонограді, центрі Львівсько-Волинського вугільного басейну [34, с. 142]. Місце проведення й орієнтовні теми доповідей були визначені ще в серпні-вересні 1961 р. [3, арк. 82–82зв.]. Припускаємо, що саме М. Ковальський міг його запропонувати, оскільки відбував тут пізніше наукові відрядження. Як уже згадувалося, він здійснював керівництво організацією усіх заходів. Це підтверджується, зокрема, підготовкою ним детального звіту про заходи, проведені в Червонограді [5, арк. 2 – 8].

До їх реалізації залучалися працівники різних відділів музею, яким необхідно було дати загальне організаційне спрямування: з відділу експозиції та культмасової роботи – Д. Фіголь; народного мистецтва – завідувач Р. Гарасимчук і вчений секретар музею Л. Долинський; етнографії, крім завідувача, – наукові співробітники С. Ступницький, С. Макаруч, К. Матейко і художниця У. Рудницька [5, арк. 5 – 6]. За винятком останньої, усі читали доповіді переважно за темами своїх наукових досліджень. Відповідала цьому і доповідь М. Ковальського: «Громадський побут шахтарів Львівсько-Волинського вугільного басейну». До конференції долучилися також заступник керуючого трестом «Червоноградвугілля» І. Островський, головний лікар Червоноградської медсанчастини І. Петров [6, арк. 1].

Спочатку доповіді традиційно читалися в місцевому Будинку культури. Проте, на відміну від попередніх конференцій, червоноградська в останній день продовжила свою роботу безпосередньо на виробництві – на шахтах і в гуртожитках. Так, на шахті № 8 «Великомостівська-Комсомольська» з доповіддю «Українське народне мистецтво» виступив Р. Гарасимчук; на шахтах №№ 2 і 3 «Великомостівські» К. Матейко – «Кращі надбання народної культури – в побут робітників» та М. Ковальський з вищевказаною темою [5, арк. 6 – 7].

Характерно, що ще в березні 1962 р., коли на засіданні Вченої ради музею обговорювалося питання виїзних наукових конференцій (доповідали М. Ковальський і Д. Фіголь), організаторам висловили критичні зауваження. Недоліком вважали те, що доповіді були занадто академічні, тому аудиторія, для якої вони призначалися, не завжди розуміла їх зміст. Пропонувалося під час виступів наводити більше конкретних фактів, ілюструвати розповіді етнографічними матеріалами тієї місцевості, де проводиться конференція [4, арк. 9 – 10].

Попри це, організація виїзних конференцій-виставок мала чимале значення для пропаганди художніх промислів, народної культури українців. Микола Ковальський відзначав, що це були, у першу чергу, науково-практичні конференції, які доносили в побут здобутки українського народного мистецтва [12, арк. 3]. За оцінкою О. Удода, музей на той час став фактично центром боротьби проти засилля низькопробної масової «міщанської культури» [72, с. 33].

Із 1963 – по 1994 рр. історик працював у структурі Дніпропетровського державного університету, спочатку доцентом і деканом Криворізького загальнонаукового факультету, а з 1967 р. – безпосередньо в ДДУ. У цей час його організаторська активність значно розширилась і включала фактично всі перераховані вище напрями.

Так, уже в середині 1960-х рр. М. Ковальському вдалося налагодити науково-організаційну роботу на загальнонауковому факультеті. У 1964 і 1965 рр. були проведені перші дві науково-підсумкові конференції і також уперше за всю історію КЗНФ, за участі дніпропетровських учених, опубліковано тези доповідей і повідомлень історичного, філологічного, фізико-математичного, біологічного, хімічного профілів. Це значно підняло авторитет факультету [72, с. 35].

У першому семестрі 1964 – 1965 навчального року була затверджена редакційна колегія наукових видань [8, арк. 37]. В лютому 1965 р. відбулася перша науково-підсумкова конференція працівників КЗНФ, на якій виступили викладачі різних спеціальностей, а також представники інших вузів. До її початку, в грудні 1964 р., були видані «Тези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету», які містили 29 повідомлень з філологічних, історичних та інших наук загальним обсягом чотири друковані аркуші [9, арк. 24]. Відповідальне наукове редагування збірника здійснював декан М. Ковальський [31, с. 2; 70, с. 2].

Він же редагував «Тези доповідей Другої наукової конференції Криворізького загальнонаукового факультету», оприлюднені за результатами проведеного 12-13 лютого 1966 р. підсумкового форуму. За високий рівень організації подібних заходів і видання тез ректорат ДДУ оголосив подяку усьому організаційному комітетові, а саме М. Ковальському, Н. Заверталюк, Х. Решотці, М. Савченко, Є. Лоєнко і Д. Кочату [10, арк. 6 – 8].

Організаторські здібності М. Ковальського ще повніше розкрилися у ДДУ. Багато років поспіль він входив до редакційної колегії, виступав головним або відповідальним редактором збірників наукових статей. Починаючи з 1968 р., виконував редакторську роботу на базі кафедр історії СРСР та УРСР, всесвітньої історії, історіографії та джерелознавства. У 1983-1985 рр. спрямовував видання міжуніверситетського збірника наукових праць «Історіографічні та джерелознавчі проблеми вітчизняної історії», а в наступні десять років – ще 12 окремих тематичних збірників, присвячених цим питанням [1, арк. 121-121зв.;26, с. 64 – 68].

Учений був ініціатором і докладав багатьох зусиль для проведення конференцій, на яких піднімалися дискусійні питання розвитку джерелознавства, історіографії, української історичної науки в цілому [37, с. 24]. Тільки 1983 і 1984 рр. при допомозі колег та учнів йому вдалося організувати на базі ДДУ дві конференції тоді всесоюзного рівня: 31 жовтня – 2 листопада 1983 р. IV Всесоюзну наукову конференцію «Актуальні проблеми джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін» [46, с. 13 – 14], а через рік (10 – 12 жовтня 1984 р.) – VIII Всесоюзну конференцію «Питання розвитку історіографічних досліджень і вдосконалення вузівських курсів історіографії» [38, с. 158 – 159]. На них, за словами І. Колесник, був представлений бомонд радянської історичної науки, серед знакових імен якого С. Шмідт, І. Ковальченко, А. Гуревич, А. Тартаковський, О. Чистякова, Л. Кертман та багато інших [59, с. 383].

Микола Павлович, на той час уже здобувши загально визнаний авторитет у галузі джерелознавства як дослідник і як керівник аспірантських робіт, що розвивали цей напрям, безпосередньо спрямовував організацію цих наукових форумів, які відбувалися на базі кафедри історіографії та джерелознавства ДДУ. Так, будучи учасником III Всесоюзної конференції з джерелознавства у Новоросійську, виступив з ініціативою проведення наступної саме у їхньому виші [23, с. 40].

Її організацією займалися Інститут історії СРСР АН СРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Московський та Дніпропетровський університети [47, с. 151]. На думку А. Санцевича, саме у цей час особливо виразно проявився науково-організаційний таланти М. Ковальського. Будучи заступником голови оргкомітету, він активно працював для того, щоб передбачити усі моменти, тим більше, що на нього, як фахівця, покладалися основні організаційні функції. Це не тільки забезпечення проведення численних наукових засідань, а й створення побутових умов учасників, спрямування культурної програми тощо [18; 29, с. 64].

У роботі конференції взяли участь понад 120 науковців з різних міст СРСР, зокрема, з Києва, Одеси, Риги, Тбілісі, Баку, Вільнюса, Талліна, Ростова-на-Дону, Новосибірська, Ленінграда, Москви, Саратова [47, с. 151]. З доповідями та повідомленнями виступили представники 36 наукових установ та вишів з 11 республік. Серед них: член-кореспондент АН СРСР І. Ковальченко, професори С. Шмідт, С. Воронкова, О. Медушевська, М. Варшавчик, А. Санцевич, Б. Литвак, Л. Пушкарьов та ін. Їхні доповіді обговорювалися 31 жовтня на першому пленарному засіданні, присвяченому теоретико-методологічним проблемам джерелознавства [46, с. 13; 47, с. 151].

Микола Ковальський, через важку хворобу матері, не зміг бути на конференції, але його ім'я тут було часто згадуваним [23, с. 40; 46, с. 14, 17]. Свою відсутність він пізніше компенсував прослуховуванням магнітофонних записів із виступами науковців [23, с. 40], опублікувавши у 2000 р. фонограму доповіді С. Шмідта [46], а також листуванням з учнями та колегами, у яких розпитував про пленарні та секційні засідання, склад учасників, їхнє враження і т.д. [27, с. 60].

Наприкінці форуму оголосили, що в 1984 р. у ДДУ знову буде проводитися конференція, на цей раз всесоюзна історіографічна. І знову Микола Павлович долучався до організації заходів, про що згадував А. Санцевич: «Я був членом оргкомітету. Коли приїхав напередодні відкриття засідань, всю основну роботу організаційного характеру було завершено. Душею проведення усіх найважливіших заходів був Микола Павлович. Звичайно, він мав чимало сумлінних помічників – його учнів: молодих викладачів..., студентів. Про шляхетність М[иколи] П[авловича] свідчить те, що при всьому завантаженні організаційними справами він встигав зустрічати гостей на залізничному вокзалі» [29, с. 64 – 65].

Учасниками цього форуму стали представники наукових установ історичного профілю та викладачі ВНЗ із 7 республік. Це – відомі на той час доктори історичних наук В. Дунаєвський, Я. Калакура, К. Петряев, Л. Кертман, П. Шморгун, А. Сумбатзаде, В. Сарбей, Б. Распутніс та ін. [38, с. 158 – 159]. «Відомо, скільки потребує такий захід зусиль і енергій, щоб успішно його провести, – писав тоді кандидат історичних наук, викладач Ужгородського державного університету Д. Да-

ниллюк. – І в цьому калейдоскопі подій вирізнялась постать молодого енергійної людини. Це був... завідувач кафедри Микола Павлович Ковальський. Треба було бачити, скільки у цього керівника відомого в Україні колективу вчених було доброти, поваги і чуйності до кожного учасника цього форуму. [...] Вкарбувалося у пам'ять його усміхнене від радості і вдячності обличчя на пероні вокзалу, коли він прийшов проводити учасників конференції» [22, с. 44]. Отже, конференції з історичних дисциплін, проведені в ДДУ, проходили за активної організаційної участі М. Ковальського, який був одним із учених, які репрезентували собою виш у науковому світі.

Наприкінці 1980-х рр. історик був задіяний у процесі відродження археографічної роботи в Україні. У 1988 р. він увійшов до головної редколегії спільного радянсько-польського видання документів Литовської метрики (ЛМ), у складі якої були науковці з Білорусії, Литви, Польщі [15]. За спільним зверненням М. Ковальського і професора Московського державного історико-архівного інституту А. Комісаренка в Дніпропетровську на жовтень 1990 р. було заплановане засідання радянських і польських науковців з питань видання документів ЛМ [17].

У другій половині 1980-х рр. учений був одним із 18 членів Дніпропетровської підсекції Української зональної секції Наукової Ради з історіографії і джерелознавства при Відділі історії АН СРСР. З основних напрямів розвитку підсекції було налагоджено співпрацю з Інститутом історії України, науковцями з Литви, Грузії, Білорусії. У червні 1989 р. питання дослідження і видання Литовської метрики обговорені з американською дослідницею історії України Патрицією Грімстед Кеннеді.

Для продовження цієї роботи важливим було заснування Дніпропетровського відділення Археографічної комісії АН УРСР, до чого Микола Ковальський долучився з самого початку [16, арк. 1, 3 – 4]. Разом з учнями та колегами він брав участь у республіканській нараді «Українська археографія: сучасний стан і перспективи розвитку», що відбулася у Києві 6-8 грудня 1988 р. [13, арк. 3]. Відомий український історик П. Сохань називав його ім'я поряд з провідними фахівцями-археографами, які взяли участь у нараді: Ф. Шевченком, Я. Ісаєвичем, О. Мацюком [32, с. 4]. Сам М. Ковальський високо оцінював її роботу та представницький склад: «Присутні були представники не лише республіканських наукових установ – історики, літературознавці, лінгвісти, фольклористи, архівісти, бібліотекознавці, але, що головне, численні представники з різних обласних центрів республіки, зокрема краєзнавці, працівники архівів, університетів, інститутів – зі Львова, Дніпропетровська, Харкова, Луцька, Тернополя, Ужгорода, Кам'янця-Подільського, Запоріжжя, Чернігова. Це був перший за останні 15 років форум істориків республіки в такому широкому масштабі, фактично справжній огляд науково-археографічних сил УРСР» [13, арк. 3].

Дніпропетровська делегація була найбільшою серед некиївських представників, адже разом з М. Ковальським з ДДУ прибуло 17 науковців [25, с. 473]. Учасники прийняли уточнений варіант Положення про Археографічну комісію з визначенням її функцій як науково-методичного та координаційного підрозділу Академії наук в галузі публікації писемних джерел і пам'яток історії та культури України. Разом з тим, визначили перспективні напрями видання джерел, розширення джерельної бази минулого України шляхом цілеспрямованих пошуків пам'яток як у вітчизняних архівах, так і за кордоном [13, арк. 3]. Уже тоді науковець перебував у складі комісії, головою якої обрали П. Соханя, і разом з Ю. Назаренком мав відповідати за публікацію корпусу джерел про українсько-російські зв'язки XVI – XVIII ст. [53, с. 147; 67, с. 151 – 152]. 3 грудня 1989 р. він увійшов до редакційної колегії «Українського археографічного щорічника», котрий планувалося випускати з 1992 р. Отже, М. Ковальський був одним із тих істориків, які стояли біля витоків відродженої Археографічної комісії, що була попередником Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України [63, с. 877].

Перша нарада, спрямовуючись також на вирішення проблем організації та докорінного поліпшення археографічної діяльності не лише у центрі, але й на місцях, мала безпосереднє значення для заснування теренових ланок комісії, що працювали б за визначеною метою [13, арк. 2]. Враховуючи наявний в окремих наукових центрах республіки досвід в галузі археографії та підготовлені кваліфіковані кадри, було вирішено створити два її відділення у Львові та Дніпропетровську, останнє – на базі Придніпровського наукового центру АН УРСР та ДДУ [13, арк.3;54,с.454;67, с. 149]. Будучи одним із найдосвідченіших у делегації представників вишу, Микола Павлович особливо клопотався про його відкриття. Так, Голова архівного управління при Раді Міністрів УРСР Б. Іваненко підкреслив: «Завідуючий кафедрою історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету доктор історичних наук, професор М. П. Ковальський наголосив на необхідності ши-

рокого розгортання археографічної роботи в регіонах республіки, вніс пропозицію про створення у Дніпропетровську відділу Археографічної комісії АН УРСР, створивши лабораторію при університеті, де працює чимало висококваліфікованих фахівців з науково-видавничої справи, є досвід і давні традиції» [51, с. 14 – 15]. Саме Микола Павлович у 1991–1992 рр. очолював Дніпропетровське відділення цієї наукової установи, засноване в листопаді 1991 р. уже як філія Інституту української археографії НАН України [11; 51, с. 14 – 15; 63, с. 877].

Варто наголосити, що з самого початку співробітники разом із керівником почали реалізовувати перші видавничі проекти: підготували бібліографію вчених ДДУ [52], матеріали до бібліографії з джерелознавства й археографії історії України XVI – першої половини XVII ст. [33], епістолярну спадщину Д. Яворницького, збірник статей про Катеринославську архівну комісію [58]. Значні зусилля спрямовувалися на опрацювання комплексів архівних джерел. Одним із пріоритетних напрямів стало видання книг Руської (Волинської) метрики [30, с. 125]. «Професору вдалося багато: підготувати фахівців з цієї ділянки історичної науки, мати безпосередню причетність до ідеї видання регестів документів Руської метрики..., консультувати своїх учнів у процесі підготовки книг метрики до друку, відігравати ключову роль в створенні бази копій книг Литовської і Руської метрики, – писав П. Кулаковський.- Микола Павлович завжди відчував пульс цієї роботи, а особливу увагу звертав на принципи й підходи до видання документів метрик...» [61, с. 94]. Керівник сам із завзяттям ставився до справи. Коли замовлялися копії мікрофільмів книг метрики, то навіть студенти, опановуючи палеографію XVI ст., здійснювали під його керівництвом транслітерацію документів, досліджували формулярний склад, друкували тексти. Але реалізувати проект не вдалося у зв'язку з переходом історика до Острозької академії, де він почав на новій основі розвивати подібну діяльність [30, с. 126].

Слід відзначити, що завдяки науковому авторитету М. Ковальського в Острозі вдалося не лише відродити діяльність «Волинських Афін», а й за значної підтримки ректора І. Пасічника та допомоги учнів і колег розпочати відновлення його колишнього наукового потенціалу (принаймні, в галузі історичних наук). Зокрема, уже з першого року праці був узятий курс на відкриття в місті академічних наукових установ.

Одним із перших почало функціонувати Острозьке відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, започатковане 16 грудня 1994 р. [7]. Питання щодо його відкриття Микола Павлович вирішував в організаційних поїздках до столиці, під час зустрічей з директором установи Павлом Соханем [36]. Наявність давніх освітніх і наукових традицій саме в Острозі, водночас зі сформованим уже ядром досвідчених археографів, дало аргументовану підставу для відкриття нового відділу, перспективи якого накреслювалися в наказі керівництва Інституту: «...з метою активізації регіональних археографічних та джерелознавчих досліджень, а також відродження одного з найдавніших осередків української прагматичної археографії у м. Острозі» [35; 36]. Його значимість підкреслювалася ще й тим, що це був перший на теренах історичної Волині академічний гуманітарний осередок [66, с. 203].

Штатні одиниці до Острога були переведені з відділення у Дніпропетровську. Це колишні аспіранти науковця П. Кулаковський та В. Атаманенко [7], які захищали дисертації на джерелознавчі теми, працювали у відповідному відділі при ДДУ, тому були професійними працівниками у цій галузі. Крім того, керівництво вищу планувало підготувати для нього ширше коло фахівців із джерелознавства, археографії й архівознавства [66, с. 203].

Новостворений центр мав своїм завданням опрацювати та готувати до видання письмові джерела з історії України, зокрема, документи з історії Острога XVI – XVIII ст., матеріали з Волинських судово-адміністративних книг і книг Литовської та Волинської (Руської) метрик [35; 39; 43; 66, с. 203]. З цією метою заснували видавничу серію «*Studia Historica res gestas Ostrogoiae illustrantia*», відповідальним редактором якої став М. Ковальський, а членами редакційної колегії – В. Атаманенко, П. Кулаковський, В. Павлюк [71, с. 102]. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. під грифом Острозького відділення з'явилися два видання: том документів Руської (Волинської) метрики, упорядкований П. Кулаковським [69], та брошура Т. Вихованця про Костянтина та Януша Острозьких [57]. Щоправда, розгорнути роботу на повну силу не вдалося.

У цей час історик налагодив зв'язок з УІТ у Кенті та безпосередньо з його головою Любомиром Винарем. Наприкінці 1995 р., унаслідок кількарічних листовних контактів з останнім, засновано Острозький осередок УІТ [21, с. 553 – 554; 24, с. 554 – 577; 48, с. 41-44; 73, с. 46-47].

Зв'язок між ними був налагоджений через Марію Ковальську-Биковську, тітку М.Ковальського, котра проживала у м. Денвері (США). Як пригадував Л. Винар, ім'я острозького вченого йому було відоме ще з 1970-х рр., вже пізніше розпочали спілкуватися телефоном, а згодом – листовно, обговорюючи можливість співпраці в друкованому виданні товариства – «Українському Історикові» [21, с. 553]. У грудні 1992 р. з такою пропозицією голова УІТ звертався до Миколи Павловича через президента УВАН у США М. Антоновича [14, арк. 2]. 1993 р. з Кенту надійшло запрошення до участі у науковій конференції з нагоди 30-ліття журналу, що мала відбутись у Києві. Наступного року острозького історика включили до редакційної колегії, чому він був надзвичайно радий [48, с. 41]: «Від моєї хресної мами і одночасно тітоньки Марії Кікець-Ковальської-Биковської з Денверу довідався, що маю відношення до редакційного колегіума «Українського Історика», що мені просто не віриться, то була б дуже велика честь і аванс та довіра» [24, с. 554]. Відтак, спілкування двох учених, розпочате довкола цього відомого діаспорного українознавчого видання, дало можливість перейти до співпраці в науково-організаційній та науково-видавничій площинах [73, с. 46].

Одним із плідних результатів наукового діалогу було заснування Острозького осередку УІТ, з пропозицією чого восени 1995 р. Л. Винар звернувся до М. Ковальського телефоном. Уже 25 листопада відбулися збори ініціативної групи, що складалася з дев'яти осіб. Окрім самого вченого, до неї входили: ректор колегіума І. Пасічник, голова товариства «Спадщина» П. Андрухов, доценти ОВК П. Кулаковський, В. Атаманенко, А. Криловець, викладач А. Атаманенко (усі з Острога), провідний науковий співробітник обласного музею Г. Бухало (з Рівного), академік Нью-Йоркської академії наук Б. Кругляк (з Житомира) [44, с. 205 – 206]. Характерно, що разом із цим заснували представництво головного друкованого органу товариства, яке Микола Павлович називав кореспондентським пунктом «Українського Історика» [24, с. 557; 68, с. 356].

На першому засіданні обрали керівний склад осередку: головою став М. Ковальський, заступником – П. Кулаковський, секретарем – А. Атаманенко. Слід зазначити, що голова також входив до комісії, що першою серед осередків товариства в Україні виробила власний статут. Метою діяльності установи проголошувалося «... об'єднання дослідників історії, культури, етнології Волині, а також активних прихильників-українознавців вивчення історії України в цілому й свого краю зокрема» [44, с. 206 – 207].

У 1995 р., за узгодженням із керівництвом УІТ, були визначені основні кроки для налагодження діяльності осередку, адже вимагали розв'язання багато організаційних питань: надання йому відповідного юридичного статусу, залучення провідних і початкуючих науковців з усієї історичної Волині, організація представництва «Українського Історика», встановлення зв'язків з існуючими осередками. Ця стадія базувалася на безперечному науковому авторитеті Миколи Ковальського, якому, за спогадами А. Атаманенко, вдалося вирішити практично всі зазначені питання [20, с. 109].

Широкі наукові контакти осередку сприяли зацікавленню його діяльністю дослідників із різних українських теренів [48, с. 41 – 42], оскільки він об'єднав науковців не лише з Острога і Рівненщини, а й з інших міст України. У 2000 р. науковими співробітниками, дійсними членами, членами-любителями його були дослідники з Дніпропетровська, Житомира, Кам'янця-Подільського, Кременця, Луцька, Хмельницького, Шепетівки [44, с. 208 – 209].

Загалом процес формування установи завершився навесні 1996 р. «З цього часу, – зазначав доцент кафедри історії НаУОА В. Атаманенко, – М. П. Ковальський тісно співпрацював з журналом «Український Історик», реалізовував наукові та видавничі проекти Українського Історичного Товариства та його Острозького осередку і вже наступні етапи розвитку останнього більшою мірою були пов'язані з науковими, аніж організаційними, проектами» [50, с. 114].

Під час листування з Л. Винарем розглядалися можливості публікації статей на шпальтах головного друкованого органу УІТ, плани спільної видавничої діяльності: підготовка «Словника українських істориків» (що не було реалізовано), перевидання окремих праць діаспорних учених (наприклад, «Спогадів» Лева Биковського), започаткування серії «Історичних джерел», опублікування джерелознавчих досліджень М. Ковальського, підготовка другого видання енциклопедії «Острозька Академія XVI – XVII ст.» [24, с. 559, 562, 573, 575; 56, с. 359 – 360]. Неодноразово таким чином обговорювалися можливості оприлюднення лекційного курсу В. Антоновича з джерелознавства, над яким М. Ковальський уже не один рік працював зі своїми учнями [24, с. 558, 565]. Врешті, 2003 р. під редактуванням останнього і з передмовою Л. Винара він побачив світ [19]. З інших проектів спільно з УІТ в академії друкувалися збірники статей, окремі томи «Наукових записок» НаУОА [65]. Також

уперше в історії товариства український виш взяв на себе витрати на виготовлення макету та набору спільних видань [55, с. 15 – 16].

Співпраця істориків велася також у напрямі організації наукових форумів. Варто згадати, що М. Ковальський долучався до організації подібних заходів в Острозі, будучи головою оргкомітету конференцій «Острог на порозі 900-річчя» [40, с. 2]. Тепер проведення такого роду заходів координувалося разом із діаспорними установами, а сам учений був включений до складу управи УІТ [45, с. 35]. За перші роки діяльності осередок організував два наукових форуми: 1996 р. до 130-річчя народження М. Грушевського проведено конференцію «Велика Волинь у науковій спадщині й громадській діяльності М. Грушевського» [44, с. 205 – 209], а через три роки – конференцію, присвячену 100-річчю з дня народження О. Оглоблина і 35-річчю УІТ [41, с.307;42,с.3]. Обидва рази Микола Павлович входив до Міжнародного комітету з організації проведення конференцій, на які до Острога прибували науковці з України та з-закордону [41, с.308; 62, 348; 64, с.359, 361].

У процесі листування вирішувалися питання про заплановані наукові конференції, присвячені історії та культурі, товариствам і видатним діячам Острога. Так, 31 травня – 2 червня 1996 р. завдяки співпраці Наукового краєзнавчого товариства “Спадщина”, міської Ради народних депутатів та осередку УІТ відбулася наукова конференція “Острог на порозі 900-річчя”, збірник доповідей якої побачив світ за фінансового сприяння товариства [60, с. 482]. Накреслити плани подальшої співпраці та з’ясувати низку проблем дала можливість зустріч двох учених у серпні 1999 р., коли Л. Винар відвідав навчальний заклад. Саме тоді йому було надане почесне звання академіка Острозького Академічного Братства [49, с. 110 – 111].

Уже в цей час, зважаючи на погіршення стану здоров’я, Микола Павлович почав поволі відходити від активного керування осередком, а восени 2003 р. його обрали почесним головою останнього [48, с. 43;60,с.483]. Надалі обов’язок подальшої співпраці з центром УІТ бере на себе Алла Атаманенко, котра, врешті, очолила осередок в Острозі і керувала Редакційним бюро журналу «Український Історик» [60, с. 483].

Отже, понад сорок років (від початку 1960-х – до початку 2000-х рр.), разом із педагогічною та дослідницькою, М. Ковальський займався активною науково-організаційною діяльністю. Його зусиллями організовано наукові форуми з етнографії у Львові, історіографії та джерелознавства – у Дніпропетровську, острогознавчі, грушевськознавчі та інші – в Острозі. При тому він вирішував редакційні проблеми, пов’язані з випуском наукових збірників. Значну увагу спрямовував на заснування науково-дослідних товариств чи їх відділів, започаткувавши діяльність Дніпропетровської підсекції Української зональної секції Наукової Ради з історіографії і джерелознавства при Відділі історії АН СРСР, Дніпропетровського й Острозького відділень Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Острозького осередку УІТ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Дніпропетровського національного університету ім. О.Т.Гончара. Особова справа М.П. Ковальського. Почато 26 серпня 1963 р. – закінчено 4 липня 1994 р., 185 арк.
2. АІННАНУЛ (Архів Інституту народознавства НАН України, м. Львів). Ф.1. Український державний музей етнографії та художнього промислу. Оп.1. Спр.133. Протоколи засідань відділу етнографії музею за 1959 – 1960 рр., 49 арк.
3. АІННАНУЛ. Ф.1. Оп.1. Спр.148. Протоколи засідань відділу етнографії музею за 1960 – 1961 рр., 88 арк.
4. АІННАНУЛ. Ф.1. Оп.1. Спр.187. Протоколи засідань Вченої ради музею за 1962 р., 74 арк.
5. АІННАНУЛ. Ф.1. Оп.1. Спр.195. Матеріали X виїзної конференції та виставки на тему «За комуністичний побут», організованої у м. Червонограді 1962 р., 23 арк.
6. АІННАНУЛ. Ф.1. Оп.1. Спр.195а. X виїзна конференція та виставка на тему «За комуністичний побут», організована 1962 р. у м. Червонограді (запрошення, фотографії), 25 арк.
7. Архів Музею історії Національного університету «Острозька академія». Наказ директора Інституту української археографії НАН України П.С.Соханя «Про створення Острозького відділення Інституту української археографії НАН України», 1 арк.
8. ДАДО (Державний архів Дніпропетровської області). Ф. 2307. Дніпропетровський ордена Трудового Червоного Прапора університет ім. 330-річчя возз’єднання України з Росією. Оп. 1. Спр.2390. Матеріали о роботі общенаучных факультетов Днепрпетровского, Криворожского и Запорожского (планы приема на факультеты, планы работы, докладные записки и справки), 60 арк.
9. ДАДО. Ф. 2307. Оп.1. Спр. 2593. Отчет об учебно-воспитательной работе Криворожского общенаучного факультета за 1964 – 1965 уч. г., 82 арк. Оп. 1-прод.
10. ДАДО. Ф. 2307. Оп.1. Спр. 2694. Отчет о работе Криворожского общенаучного факультета за 1965 – 1966 уч. г., 54 арк.

11. ДФАРК (Домашній (фамільний) архів родини Ковальських, м. Острого). Випис М.Ковальського з Вісника Академії наук Української РСР 1989. №10. – С.14-15 «Археографічна робота в республіці», машинопис, 1 арк.
12. ДФАРК. Зошит «План роботи істор[ичного] гуртка Острозької сем[іричної] шк[оли]. №3 на 2 півріччя 1952-1953 рр. Керівник М.П.Ковальський», 10 арк.
13. ДФАРК. Ковальський М.П. «Форум українських археографів», 18.XII.1988, машинопис, 4 арк.
14. ДФАРК. Листівка М.П. Ковальському від Марка Антоновича, отримана 4 грудня 1992 р., 2 арк.
15. ДФАРК. Лист ректору Дніпропетровського державного університету В.Преснякову, підписаний заступником директора Інституту історії СРСР АН СРСР А.Сахаровим, від 4 березня 1989 р., 2 арк.
16. ДФАРК. Отчет о работе Днепропетровской подсекции Украинской зональной секции Научного Совета по историографии и источниковедению при Отделении истории АН СССР за период с января 1986 г. по сентябрь 1989 г., 4 арк.
17. ДФАРК. Предложения по проведению советско-польского совещания Главной редколлегии и издательств «Литовской метрики» в г. Днепетровске в 1990 г., 26.04.89, 1 арк.
18. Особистий архів О. Мельника. Спогади Чернова Є. А., м. Дніпропетровськ, 16 квітня 2013 р.
19. Антонович В. Лекції з джерелознавства / Ред. М.П.Ковальський. Острого; Нью-Йорк, 2003. 382 с.
20. Атаманенко А. Пам'яті вчителя – видатного українського історика Миколи Павловича Ковальського. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* Дніпропетровськ, 2007. С. 106 – 111.
21. Винар Л. Наше листування (з приводу 70-ліття основника УІТ в Острозі). *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя.* Острого; Нью-Йорк, 1999. С.553-554.
22. Данилюк Д. Три зустрічі з ученим. *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя.* Острого; Нью-Йорк, 1999. С.43-45.
23. Дячок О. Штрихи до портрета Миколи Павловича Ковальського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки.* Острого, 2008. Вип.12. С. 36 – 43.
24. Епістолярні джерела до історії утворення осередку УІТ в Острозі [упор. А. та В. Атаманенки]. *Осягнення історії. Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя.* Острого; Нью-Йорк, 1999. С. 554 – 577.
25. Журба О. Пам'яті вчителя – Миколи Ковальського. *Архіви України.* 2006. № 1-6. С.472-474.
26. Микола Павлович Ковальський: Матеріали до біобібліографії. Ред. І.Пасічник. Острого, 2002. 149 с.
27. Мицик Ю. З листів М.П.Ковальського. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* Дніпропетровськ, 2007. С. 34-75.
28. Мицик Ю. Спомин про Любов Кирилівну Ковальську. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки.* Острого, 2008. Вип.12. С. 12–21.
29. Санцевич А. Подвижник науки та викладання у вищій школі. *Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського.* Дніпропетровськ, 1997. С. 64 – 68.
30. Святець Ю. Харизма професора. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* Дніпропетровськ, 2007. С.119-126.
31. Ходінов В. Наше місто – університетське. *Червоний гірник.* 1965. 27 січня. С. 2.
32. Юрченко Н. Из родников археографии. *Рабочая газета.* 1989. 20 апреля. С.4.
33. Джерелознавство і археографія історії України XVI – першої половини XVII ст.: Матеріали до бібліографії. Укладач М. Ковальський. К., 1993. 104 с.
34. Ковальський М., Васків В. Виїзні наукові конференції. *Народна творчість та етнографія.* 1963. Кн. 2. С. 141 – 142.
35. Ковальський М. Волинські Афіни, або Острого знову стає академічним центром. *Вільне слово.* 1995. 25 січня. С.2.
36. Ковальський М. В Острозі створений осередок Національної академії наук України. *Життя і слово.* 1994. 24 грудня. С.1.
37. Ковальський М. Історик і історіографія. *Дніпропетровський історико-археографічний збірник* Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ, 1997. С. 13 – 27.
38. Ковальський М., Швидько Г. Історіографічна конференція в Дніпропетровську. *Український історичний журнал.* 1985. № 1. С.158-159.
39. Ковальський М. Колегіум розширюється. *Вісті Рівненщини.* 17 січня 1995 р. С.3.
40. Ковальський М. Краєзнавці знову зібралися в Острозі. *Сім днів.* 7 червня 1997 р. С.2.
41. Ковальський М., Атаманенко А. Наукова конференція з нагоди 100-річчя від дня народження видатного українського історика О.Оглоблина та 35-річчя Українського Історичного Товариства в Острозі. *Український історик.* 2000. №1-3 (144-146). С.307-308.
42. Ковальський М. Наукова конференція Українського історичного товариства про Олександра Оглоблина. *Життя і слово.* 31 травня 2000. С.3.
43. Ковальський М. Наукове життя в академії. *Місто.* Жовтень 1996. №13.
44. Ковальський М. Осередок Українського Історичного Товариства в Острозі. *Український історик.* 2000. №1-3 (144-146). С.204 – 210.
45. Ковальський М. Українське Історичне Товариство – важливий чинник сучасної української історіографії. *Наукові записки Університету «Острозька академія.* 1997. Т.1. С.32-35.
46. Ковальський Н. Выступление С.О. Шмидта в 1983 г. в Днепетровске на IV Всесоюзной конференции по источниковедению и специальным историческим дисциплинам. *Источниковедение и краеведение в куль-*

туре России. Сборник к 50-летию служения Сигурда Оттовича Шмидта Историко-архивному институту. Москва, 2000. С. 13-18.

47. Агапов П., Проценко П. IV Всесоюзная научная конференция «Актуальные проблемы джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін». *УІЖ*. 1984. №2. С.151-152.

48. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського історичного товариства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2004. Вип. 4: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С.40-46.

49. Атаманенко А. Острозький осередок Українського історичного товариства. *На службі Кліо: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*. Київ; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. С.107 – 111.

50. Атаманенко В. Острозький період в науковій діяльності М.П.Ковальського. *Микола Павлович Ковальський: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum...* Дніпротровськ, 2007. С. 112 – 118.

51. Археографічна робота в республіці. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1989. №10. С.14-15.

52. Бібліографія праць вчених Дніпропетровського університету. Історія України XV–XVIII століть. 1918–1990. Дніпропетровськ, 1992. 76 с.

53. Боряк Г., Тодійчук О. Республіканська нарада «Українська археографія: сучасний стан і перспективи розвитку». *УІЖ*. 1989. №6. С.146-150.

54. Боряк Г., Тодійчук О. Хроніка діяльності Археографічної комісії та Інституту української археографії АН України. 1987 – 1990 рр. *Український археографічний щорічник. Нова серія*. Київ, 1992. Вип.1. Т.4. С.454-456.

55. Винар Л. Українське історичне товариство з перспективи 35 років (1965 – 2000). *Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття»*. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. Чернівці, 2001. Т.1. С. 8-34.

56. Вихованець Т. Збори Острозького осередку Українського історичного товариства. *Український історик*. 1999. №2-4(141-143). С.359-360.

57. Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександрович Острозькі. Острог, 2001. 78 с.

58. До 90-річчя Катеринославської ученої архівної комісії (1903–1916): Методичний посібник: Збірник статей / Редкол.: М. П. Ковальський (науковий редактор), Ю. А. Мицик, О. А. Удод. Дніпропетровськ, 1993. 74 с.

59. Колесник І. Дніпропетровська історіографічна школа: спроба саморефлексії. *Ейдос*. 2006. № 2. С. 381 – 404.

60. Конопка Н. Микола Павлович Ковальський – керівник Осередку УІТ в Острозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2010. Вип.15. С. 477-488.

61. Кулаковський П. Еволюція принципів і перспективи видання документів метрики в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2008. Вип.12. С.93-109.

62. Л.В. Комітет для вшанування 100-ліття народження проф. О.Оглоблина. *Український історик*. 1998. №1-4 (136-139). С.347 – 348.

63. Мицик Ю. Ковальський Микола Павлович (1929–2006). *Український археографічний щорічник*. Київ, 2006. Вип. 10/11. С. 875-878..

64. Міжнародний академічний комітет для вшанування 130-ліття з дня народження Михайла Грушевського (1866 – 1996) [Б.а.]. *Український історик*. 1995. №1-4 (124-127). С.359 – 363.

65. Осягнення історії. *Збірник наукових праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя*. Острог; Нью-Йорк, 1999. 595с.

66. Пасічник І. Острозька академія: минуле й сучасне. *Український історик*. 1997. № 1-4 (132-135). С. 196 – 204.

67. Про стан і перспективи археографічної роботи в республіці та завдання Археографічної комісії АН УРСР. *УІЖ*. 1989. №10. С.149-152.

68. Р.Д. Осередок УІТ ім. М.Грушевського в Острозі. *Український історик*. 1995. №1-4 (124-127). С.356-357.

69. Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. Упорядник П. М. Кулаковський. Острог; Варшава; Москва, 1999. 608 с.

70. Тези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету. Кривий Ріг, 1964.

71. Трофимович В., Близняк М. Кафедра історії імені Миколи Ковальського: становлення і поступ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2012. Вип.19. С.99 – 110.

72. Удод О. Історик: духовність, праця, самовідданість (до 40-річчя наукової діяльності М.П.Ковальського). *Дніпропетровський історико-археографічний збірник*. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ, 1997. С.29-40.

73. Хеленюк А. Микола Павлович Ковальський та Любомир Винар (до питання взаємовідносин двох вчених). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2008. Вип.12. С. 44 – 61.

References

1. Arkhiv Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu im. O.T.Honchara. Osobova sprava M.P. Kovalskoho. Pochato 26 serpnia 1963 r. – zakoncheno 4 lyupnia 1994 r., 185 ark.

2. AINNANUL (Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy, m. Lviv). F.1. Ukrainskiy derzhavnyi muzei etnohrafii ta khudozhnoho promyslu. Op.1. Spr.133. Protokoly zasidan viddilu etnohrafii muzeiu za 1959 – 1960 rr., 49 ark.

3. AINNANUL. F.1. Op.1. Spr.148. Protokoly zasidan viddilu etnohrafii muzeiu za 1960 – 1961 rr., 88 ark.

4. AINNANUL. F.1. Op.1. Spr.187. Protokoly zasidan Vchenoi rady muzeiu za 1962 r., 74 ark.

5. AINNANUL.F.1. Op.1. Spr.195. Materialy Kh vyiznoi konferentsii ta vystavky na temu «Za komunistychnyi pobut», orhanizovanoi u m. Chervonohradi 1962 r., 23 ark.
6. AINNANUL. F.1. Op.1. Spr.195a. Kh vyizna konferentsiia ta vystavka na temu «Za komunistychnyi pobut», orhanizovana 1962 r. u m. Chervonohradi (zaproshehnia, fotohrafii), 25 ark.
7. Arkhiv Muzeiu istorii Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Nakaz dyrektora Instytutu ukrainskoi arkhеоhrafii NAN Ukrainy P.S.Sokhania «Pro stvorennia Ostrozkooho viddilennia Instytutu ukrainskoi arkhеоhrafii NAN Ukrainy», 1 ark.
8. DADO (Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti). F. 2307. Dnipropetrovskiy ordena Trudovoho Chervonoho Prapora universytet im. 330-richchia vozzednannia Ukrainy z Rosiieiu. Op. 1. Spr.2390. Materialy o rabote obshhenauchnyh fakul'tetov Dnepropetrovskogo, Krivorozhskogo i Zaporozhskogo (plany priema na fakul'tety, plany raboty, dokladnye zapiski i spravki), 60 ark.
9. DADO. F. 2307. Op.1. Spr. 2593. Otchet ob uchebno-vospitatel'noj rabote Krivorozhskogo obshhenauchnogo fakul'teta za 1964 – 1965 uch. g., 82 ark. Op. 1-prod.
10. DADO. F. 2307. Op.1. Spr. 2694. Otchet o rabote Krivorozhskogo obshhenauchnogo fakul'teta za 1965 – 1966 uch. g., 54 ark.
11. DFARK (Domashnii (familnyi) arkhiv rodyny Kovalskykh, m. Ostroh). Vypys M.Kovalskoho z Visnyka Akademii nauk Ukrainkoi RSR 1989. №10. – S.14-15 «Arkheohrafichna robota v respublitsi», mashynopys, 1 ark.
12. DFARK. Zoshyt «Plan roboty istor[ychnoho] hurtka Ostrozkoii sem[yrichnoi] shk[oly]. №3 na 2 pivrichchia 1952-1953 rr. Kerivnyk M.P.Kovalskyi», 10 ark.
13. DFARK. Kovalskyi M.P. «Forum ukrainskykh arkhеоhrafiv», 18.KhII.1988, mashynopys, 4 ark.
14. DFARK. Lystivka M.P. Kovalskomu vid Marka Antonovycha, otrymana 4 hrudnia 1992 r., 2 ark.
15. DFARK. Lyst rektoru Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu V.Presniakovu, pidpysanyi zastupnykom dyrektora Instytutu istorii SRSR AN SRSR A.Sakharovym, vid 4 bereznia 1989 r., 2 ark.
16. DFARK. Otchet o rabote Dnepropetrovskoi podsekcii Ukrainskoi zonal'noi sekcii Nauchnogo Soveta po istoriografii i istochnikovedeniju pri Otdelenii istorii AN SSSR za period s janvarja 1986 g. po sentjabr' 1989 g., 4 ark.
17. DFARK. Predlozhenija po provedeniju sovet'sko-pol'skogo soveshhanija Glavnoj redkollegii i izdatelej «Litovskoi metriki» v g. Dnepopetrovske v 1990 g., 26.04.89, 1 ark.
18. Osobystyi arkhiv O. Melnyka. Spohady Chernova Ye. A., m. Dnipropetrovsk, 16 kvitnia 2013 r.
19. Antonovych V. Lektsii z dzhereloznavstva / Red. M.P.Kovalskyi. Ostroh; Niu-York: UVAN, NaUOA, 2003. 382 s.
20. Atamanenko A. Pamiati vchytelia – vydatnogo ukrainskoho istoryka Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. Mykola Pavlovych Kovalskyi: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... Dnipropetrovsk: Lira LTD, 2007. S. 106 – 111.
21. Vynar L. Nashe lystuvannia (Z pryvodu 70-littia osnovnyka UIT v Ostrozi). Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia. Ostroh – Niu-York, 1999. S.553-554.
22. Danyliuk D. Try zustrichi z uchenym. Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia. Ostroh – Niu-York, 1999. S.43-45.
23. Diachok O. Shtyryky do portreta Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky. Ostroh: NaUOA, 2008. Vyp.12. S. 36 – 43.
24. Epistoliarini dzherela do istorii utvorennia oseredku UIT v Ostrozi [upor. A. ta V. Atamanenky]. Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia. Ostroh – Niu-York, 1999. S. 554 – 577.
25. Zhurba O. Pamiati vchytelia – Mykoly Kovalskoho. Arkhivy Ukrainy. 2006. № 1-6. S.472-474.
26. Mykola Pavlovych Kovalskyi: Materialy do biobibliohrafii. Red. I.Pasichnyk. Ostroh, 2002. 149 s.
27. Mytsyk Yu. Z lystiv M.P.Kovalskoho. Mykola Pavlovych Kovalskyi: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... Dnipretrovsk: Lira LTD, 2007. S. 34-75.
28. Mytsyk Yu. Spomyn pro Liubov Kyrylivnu Kovalsku. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky. Ostroh: NaUOA, 2008. Vyp.12. S. 12–21.
29. Santsevych A. Podvyzhyk nauky ta vykladannia u vyschii shkoli. Dnipropetrovskiy istoryko-arkheohrafichnyi zbirnyk. Vyp. 1: Na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. Dnipropetrovsk: Promin, 1997. S. 64 – 68.
30. Sviatets Yu. Kharyzma profesora. Mykola Pavlovych Kovalskyi: Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... Dnipretrovsk: Lira LTD, 2007. S.119-126.
31. Khodinov V. Nashe misto – universytetske. Chervonyi hirnyk. 1965. 27 sichnia. S. 2.
32. Yurchenko N. Yz rodnykov arkhеоhrafy. Rabochaia hazeta. 1989. 20 apreliia. S.4.
33. Dzhereloznavstvo i arkhеоhrafii istorii Ukrainy XVI – pershoi polovyny XVII st.: Materialy do bibliohrafii. Ukladach M. Kovalskyi. K., 1993. 104 s.
34. Kovalskyi M., Vaskiv V. Vyizni naukovi konferentsii. Narodna tvorchist ta etnohrafiiia. 1963. Kn. 2. S. 141 – 142.
35. Kovalskyi M. Volynski Afiny, abo Ostroh znovu staie akademichnym tsentrom. Vilne slovo. 1995. 25 sichnia. S.2.
36. Kovalskyi M. V Ostrozi stvorenyi oseredok Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Zhyttia i slovo. 1994. 24 hrudnia. S.1.
37. Kovalskyi M. Istoryk i istoriografiiia. Dnipropetrovskiy istoryko-arkheohrafichnyi zbirnyk Vyp. 1: Na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. Dnipropetrovsk: Promin, 1997. S. 13 – 27.
38. Kovalskyi M., Shvydko H. Istoriohrafichna konferentsiia v Dnipropetrovsku. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1985. № 1. S.158-159.
39. Kovalskyi M. Kolehium rozshyriuetsia. Visti Rivnenshchyny. 17 sichnia 1995 r. S.3.
40. Kovalskyi M. Kraieznavtsi znovu zibralsya v Ostrozi. Sim dniv. 7 chervnia 1997 r. S.2.
41. Kovalskyi M., Atamanenko A. Naukova konferentsiia z nahody 100-richchia vid dnia narodzhennia vydatnogo ukrainskoho istoryka O.Ohloblyna ta 35-richchia Ukrainskoho Istorychnoho Tovarystva v Ostrozi. Ukrainskyi istoryk. 2000. №1-3 (144-146). S.307-308.

42. Kovalskiy M. Naukova konferentsiia Ukrainського історичного товариства про Олександра Оглоблїна. Zhyttia i slovo. 31 travnia 2000 r. S.3.
43. Kovalskiy M. Naukove zhyttia v akademii. Misto. Zhovten 1996. №13.
44. Kovalskiy M. Oseredok Ukrainського Історичного Товариства v Ostrozi. Ukrainський історик. 2000. №1-3 (144-146). S.204 – 210.
45. Kovalskiy M. Ukrainське Історичне Товариство – vazhlyvyi chynnyk suchasnoi ukrainskoi istoriohrafii. Naukovi zapysky Universytetu «Ostrozka akademiia». 1997. T.1. S.32-35.
46. Koval'skij N. Vystuplenie S.O. Shmidta v 1983 g. v Dnepropetrovske na IV Vsesojuznoj konferencii po istochnikovedeniju i special'nym istoricheskim disciplinam. Istochnikovedenie i kraevedenie v kul'ture Rossii. Sbornik k 50-letiju sluzhenija Sigurda Ottovicha Shmidta Istoriko-arhivnomu institutu. Moskva: RGGU, 2000. S. 13-18.
47. Ahapov P., Protosenko P. IV Vsesoiuzna naukova konferentsiia «Aktualni problemy dzhereloznavstva i spetsialnykh історичних dystsyplin». UIZh. 1984. №2. S.151-152.
48. Atamanenko A. Lystuvannia Mykoly Kovalskoho yak dzherelo do vyvchennia istorii Ukrainського історичного товариства. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Історичні науки. Ostroh: NU «OA», 2004. Vyp. 4: Na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. S.40-46.
49. Atamanenko A. Ostrozkyi oseredok Ukrainського історичного товариства. Na sluzhbi Klio: Zbirnyk naukovykh prats na poshanu Liubomyra Romana Vynara z nahody 50-littia yoho naukovoї diialnosti. Kyiv; Niu-York; Toronto; Paryzh; Lviv, 2000. S.107 – 111.
50. Atamanenko V. Ostrozkyi period v naukoviї diialnosti M.P.Kovalskoho. Mykola Pavlovych Kovalskiy: Ad gloriyam... Ad honores... Ad memorandum... Dnipretrovsk: Lira LTD, 2007. S. 112 – 118.
51. Arkheohrafichna robota v respublitsi. Visnyk Akademii nauk Ukrainьkoi RSR. 1989. №10. S.14-15.
52. Bibliohrafiia prats vchenykh Dnipropetrovskoho universytetu. Istoriiia Ukrainy KhV–KhVIII stolit. 1918–1990. Dnipropetrovsk: DDU, 1992. 76 s.
53. Boriak H., Todiichuk O. Respublikanska narada «Ukrainska arkheohrafiia: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku». UIZh. 1989. №6. S.146-150.
54. Boriak H., Todiichuk O. Khronika diialnosti Arkheohrafichnoi komisii ta Instytutu ukrainskoi arkheohrafii AN Ukrainy. 1987 – 1990 rr. Ukrainський arkheohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia. K.: Naukova dumka, 1992. Vyp.1. T.4. S.454-456.
55. Vynar L. Ukrainське історичне товариство z perspektyvy 35 rokiv (1965 – 2000). Mizhnarodnyi Naukovyi Konhres «Ukrainska історична nauka na porozii KhKhI stolittia». Chernivtsi, 16-18 travnia 2000 r. Dopovidі ta povidomlennia. Chernivtsi: Ruta, 2001. T.1. S. 8-34.
56. Vykhoanets T. Zbory Ostrozkoho oseredku Ukrainського історичного товариства. Ukrainський історик. 1999. №2-4(141-143). S.359-360.
57. Vykhoanets T. Kostiantyn i Yanush Oleksandrovych Ostrozki. Ostroh, 2001. 78 s..
58. Do 90-richchia Katerynoslavskoi uchenoi arkhivnoi komisii (1903–1916): Metodychnyi posibnyk: Zbirnyk statei / Redkol.: M. P. Kovalskiy (naukovyi redaktor), Yu. A. Mytskyk, O. A. Udod. Dnipropetrovsk, 1993. 74 s.
59. Kolesnyk I. Dnipropetrovska istoriohrafichna shkola: sproba samorefleksii. Eidos. 2006. № 2. S. 381 – 404.
60. Konopka N. Mykola Pavlovych Kovalskiy – kerivnyk Oseredku UIT v Ostrozi. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Історичні науки. Ostroh: NaUOA, 2010. Vyp.15. S. 477-488.
61. Kulakovskiy P. Evoliutsiia pryntsyviv i perspektyvy vydannia dokumentiv metryky v Ukraini. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Історичні науки. Ostroh: NaUOA, 2008. Vyp.12. S.93-109.
62. L.V. Komitet dlia vshanuvannia 100-littia narodzhennia prof. O.Ohloblyna. Ukrainський історик. 1998. №1-4 (136-139). S.347 – 348.
63. Mytskyk Yu. Kovalskiy Mykola Pavlovych (1929–2006).Ukrainський arkheohrafichnyi shchorichnyk. K., 2006. Vyp. 10/11. S. 875-878..
64. Mizhnarodnyi akademichnyi komitet dlia vshanuvannia 130-littia z dnia narodzhennia Mykhaila Hrushevskoho (1866 – 1996) [B.a.]. Ukrainський історик. 1995. №1-4 (124-127). S.359 – 363.
65. Osiahnennia istorii. Zbirnyk naukovykh prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia. Ostroh – Niu-York, 1999. 595s.
66. Pasichnyk I. Ostrozka akademiia: mynule y suchasne. Ukrainський історик. 1997. № 1-4 (132-135). S. 196 – 204.
67. Pro stan i perspektyvy arkheohrafichnoi roboty v respublitsi ta zavdannia Arkheohrafichnoi komisii AN URSS. UIZh. 1989. №10. S.149-152.
68. R.D. Oseredok UIT im. M.Hrushevskoho v Ostrozi. Ukrainський історик. 1995. №1-4 (124-127). S.356-357.
69. Ruska (Volynska) metryka. Knyha za 1652–1673 rr. Uporiadnyk P. M. Kulakovskiy. Ostroh; Varshava; M., 1999. 608 s.
70. Tezy dopovidei ta povidomlen Pershoї naukovo-pidsumkovoї konferentsii vykladachiv Kryvorizkoho zahalnonaukovoho fakultetu. Kryvyi Rih: [B.v.], 1964.
71. Trofymovych V., Blyzniak M. Kafedra istorii imeni Mykoly Kovalskoho: stanovlennia i postup. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Історичні науки. Ostroh: NaUOA, 2012. Vyp.19. S.99 – 110.
72. Udod O. Історик: dukhovnist, pratsia, samoviddanist (do 40-richchia naukovoї diialnosti M.P.Kovalskoho). Dnipropetrovskiy історико-arkheohrafichnyi zbirnyk. Vyp. 1: Na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. – Dnipropetrovsk: Promin, 1997. S. 29-40.
73. Kheleniuk A. Mykola Pavlovych Kovalskiy ta Liubomyr Vynar (do pytannia vziemovidnosyn dvokh vchenykh). Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»: Історичні науки. Ostroh: NaUOA, 2008. Vyp.12. S. 44 – 61. York, 1999. 595s.